

Victimologie

De wortels van de victimologie of slachtofferkunde als zelfstandige wetenschappelijke discipline liggen in Nederland bij de bestudering en behandeling van mensen met het concentratiekampsyndroom die de jodenvervolging in de Tweede Wereldoorlog hebben overleefd. In de Verenigde Staten heeft naast de holocaust de opvang van Vietnam-veteranen bijgedragen aan de ontwikkeling van deze aan de criminologie verwante wetenschap. In de jaren tachtig van de vorige eeuw maakte de vrouwenbeweging zich sterk voor slachtoffers van seksueel en huiselijk geweld. Alle westerse landen kennen inmiddels wetgeving die de rechten van slachtoffers vastleggen.

De Universiteit van Tilburg heeft in 2006 het International Victimology Institute Tilburg, Intervict, opgericht. Het is een van de weinige instituten in de wereld die zich interdisciplinair uitsluitend bezighouden met victimologie.

Interview Hoogleraar Victimologie en Menselijke Veiligheid Jan van Dijk over de emancipatie van het slachtoffer:

“Slachtofferhulp is een christelijke uitvinding”

De term ‘slachtoffer’ voor iemand die schade heeft opgelopen door misdadig optreden van een ander moet uit het woordenboek worden geschrapt. Dat zou de uiterste consequentie zijn van het pleidooi van professor Jan van Dijk om dit beladen etiket te vervangen door een nieuwe omschrijving, zoals ‘overlever’. Van Dijk, hoogleraar Victimologie en Menselijke Veiligheid aan de Universiteit van Tilburg en oprichter van Slachtofferhulp Nederland, vindt dat er een einde moet komen aan het beeld van het slachtoffer als meelijwekkend persoon. “Het zal de samenleving ten goede komen als het huidige slachtofferbeeld wordt afgebroken en wordt vervangen door iets anders. Pas dan kunnen slachtoffers een volwaardige plaats in de rechtszaal innemen”, aldus Van Dijk in een interview met SECONDANT.

door Yvonne van der Heijden

De auteur is freelancejournalist.

Victimoloog Van Dijk heeft op het gebied van veiligheid en de aanpak van geweld hoge verwachtingen van het vierde kabinet-Balkenende. Hij noemt het ‘verheugend’ dat slachtofferhulp een plaats heeft gekregen in de Veiligheidsparagraaf. “De hulp aan slachtoffers van ernstige geweldsdelicten zal worden verbeterd. Een betere behandeling van slachtoffers door de politie is dringend noodzakelijk. Het kabinet wil ook de positie van slachtoffers in het strafproces versterken. Dat is hard nodig want een slachtoffer wordt in negen van de tien gevallen niet als normaal mens behandeld, maar als patiënt.

Een goede ontwikkeling is ook het voornemen ontmoetingen van dader en slachtoffer te organiseren voordat de dader vrijkomt. Ik vind niet dat iemand in voorlopige vrijheid kan worden gesteld als hij weigert met zijn slachtoffer te praten”, zegt Van Dijk die sinds begin 2006 de Pieter van Vollenhoven-leerstoel bekleedt aan de Universiteit van Tilburg.

“Een slachtoffer wordt in negen van de tien gevallen niet als normaal mens behandeld, maar als patiënt”

Slachtoffers hebben in het strafproces sinds 1 januari 2005 weliswaar al spreekrecht maar dat is volgens de hoogleraar te beperkt. “Een slachtoffer mag tijdens het strafproces wel het woord voeren in de rechtbank, maar hij mag alleen maar aangeven wat de gevolgen van de gewelddaad voor hem zijn geweest. Hij mag niets zeggen over de bestraffing van de dader. Het initiatief van D66 om tot een volledig spreekrecht te komen, stuitte op verzet van minister Donner van Justitie en die heeft ‘het slachtoffer vervolgens gebreideld’. Toch is ook Nederland gehouden aan een Europees kaderbesluit uit 2001 over de rechten van slachtoffers en zal de wetgeving daarmee in lijn moeten worden gebracht. Volgens die richtlijn heeft het slachtoffer het recht te worden gehoord in de rechtzaal. Ook op het punt van het geven van voorlichting over vrijlating van de dader voldoet Nederland op dit moment niet aan die Europese wetgeving.”

Slachtofferkunde

Het gesprek met professor Jan van Dijk op zijn werkkamer in Tilburg komt vrijwel meteen op het beleid van het nieuwe kabinet dat eind februari is aangetreden. Gezien de achtergrond van een van de pioniers in de victimologie ofwel slachtofferkunde in Nederland is dat niet zo vreemd. Van Dijk is als ambtenaar begin jaren tachtig een van de opstellers geweest van het beleidsplan Samenleving en Criminaliteit van het eerste kabinet-Lubbers. Om de uitvoering van het plan mogelijk te maken, heeft hij op het ministerie van Justitie de Directie Criminaliteitspreventie helpen oprichten. “Daar hoorde ook slachtofferhulp bij. Want zowel criminaliteitspreventie, als slachtofferhulp richten zich op het tegengaan van schade door criminaliteit.”

Professor Van Dijk: “Er is heel veel kennis beschikbaar over slachtofferschap en het is van groot belang die kennis beter benutten. Mensen die een keer het slachtoffer zijn geworden van geweld lopen een verhoogd risico nog eens het slachtoffer te worden. Het daadwerkelijk voorkomen van een tweede keer is een taak van de politie. Onderzoek heeft uitgewezen dat voorlichting geven over het voorkomen van misdrijven aan de doelgroep met verhoogd risico op slachtofferschap, heel belangrijk is. Die voorlichtingstaak ligt sinds de jaren tachtig bij de politie maar is naar de achtergrond verdwenen door de aandacht voor terrorismebestrijding en de strijd tegen de georganiseerde misdaad. Het oude politieke handwerk dat vroeger ‘Voorkoming Misdrijven’ heette moet weer hoger op de agenda komen.”

*“Politieagenten, officieren van justitie en rechters zijn
victimologisch ongeschoold”*

Kruistocht

Het pleidooi van Van Dijk valt samen met zijn kruistocht tegen het bestaande beeld van slachtoffers als meelijwekkende personen die niet zelfstandig voor hun belangen kunnen opkomen. “Het slachtofferbeeld is cultureel bepaald. De manier waarop in Europa wordt aangekeken tegen slachtofferschap is terug te voeren op de christelijke waarden die onze cultuur sterk hebben beïnvloed. Slachtofferhulp is een christelijke uitvinding, maar er is een keerzijde. In de christelijke cultuur wordt het ideale slachtoffer gezien als lijdzaam en vergevingsgezind. Wij denken bij slachtoffer onmiddellijk aan het gevaar dat het slachtoffer zal zinnen op wraak. Daar past ook bij dat we het slachtoffer niet zien als een normaal persoon maar als een potentiële patiënt. Van die achterdochtige, negatieve houding zijn we ons nauwelijks bewust, maar die leidt er wel toe dat slachtoffers te weinig onbevooroordeeld tegemoet worden getreden. Het zal de samenleving ten goede komen als het huidige slachtofferbeeld wordt afgebroken en wordt vervangen door een neutraler begrip. Pas dan kunnen slachtoffers een volwaardige plaats in de rechtszaal innemen. In mijn oratie bij de aanvaarding van deze leerstoel heb ik een eerste poging tot deconstructie van het slachtofferbeeld gedaan en een aanzet gegeven tot een nieuwe identiteit van gedupeerden.”

Slachtoffers lopen in de praktijk aan tegen grote onwetendheid op het gebied van slachtofferkunde, weet Van Dijk. “Politieagenten, officieren van justitie en rechters zijn victimologisch ongeschoold. Zij moeten op zijn minst een intensieve training krijgen die hen bewust maakt van hun eigen vooroordelen. Ik pleit voor de emancipatie van het slachtoffer. Een slachtoffer moet ook kritisch kunnen toetsen of de hulpverleners wel de hulp bieden die hij nodig heeft. Iemand die niet over zijn nare ervaringen wil praten, moet niet onder druk worden gezet dat toch te doen. Het is wetenschappelijk bewezen dat het schadelijk is slachtoffers tot terugkijken te dwingen, in de traditie van de Freudiaanse analyse. Een verplichte debriefing bij politie, brandweer en leger is niet verantwoord. Deelnemers die er niets voor voelen hun ervaringen uit te spreken, zijn er na een verplichte debriefing vaak slechter aan toe dan wanneer ze niet aan de sessie zouden hebben deelgenomen.”

Breezers

Criminaliteitspreventie begint voor Van Dijk bij de jeugd onder de 18. Hij vindt het een goede zaak dat het kabinet-Balkenende IV een minister voor Jeugd en Gezin kent. “Minister Rouvoet moet zich om te beginnen in het kabinet heel sterk maken voor een sterke vermindering van het alcoholgebruik door jongeren. De accijnzen op bier en breezers moeten fors omhoog en de verkoop van alcoholhoudende dranken aan jongeren onder 18 jaar moet worden verboden. Alcohol is in Noord-Europese en Angelsaksische landen een belangrijke aanjagende factor bij geweld, niet alleen bij vechtpartijen op straat en bij overvallen, maar ook bij huiselijk geweld en verkrachtingen. Bovendien als iemand

op jonge leeftijd begint met alcoholgebruik is de kans groot dat het later ontaardt in alcoholisme”, adviseert Van Dijk het kabinet ‘gefundeerd en welgemeend’.

Het kabinet van CDA, PvdA en ChristenUnie wil in de komende vier jaar honderden miljoenen euro steken in gezinsvriendelijk beleid. Uit het coalitieakkoord: “Het gezin is van grote waarde. In het gezin worden kinderen opgevoed, wordt geborgenheid geboden en worden essentiële waarden en normen voorgeleefd en overgedragen aan volgende generaties. Ouders moeten daar voldoende tijd, middelen en vaardigheden voor hebben. Er zal een gezinsvriendelijk beleid worden gevoerd dat erop gericht is dat te bevorderen.” Twaalf maatregelen worden aangekondigd om dat in de komende regeerperiode in de praktijk te brengen. Daaronder valt de mogelijkheid kinderen uit gezinnen met problemen sneller onder toezicht te kunnen stellen. En ook de kinderrechtster de bevoegdheid te geven al in een fase voordat sprake is van ernstige bedreiging van de ontwikkeling van het kind, lichtere maatregelen op te laten leggen, zoals verplichte opvoedingsondersteuning.

Probleemgezinnen

Professor Van Dijk is een voorstander van ingrijpen bij probleemgezinnen door de overheid zolang het maar in het belang van het kind is. “Er moet een goede afweging worden gemaakt in welke gevallen de overheid een gezin binnengaat om kinderen te redden en in welke gevallen drang of dwang mag worden gebruikt. Ik vind dat in vergelijking met nu eerder en harder moet kunnen worden ingegrepen als de gezondheid en het leven van een kind op het spel staat. Dit kan bestaan uit extra zorg maar in erge gevallen moeten ook negatieve economische prikkels mogelijk zijn. Als mensen hebben bewezen geen goede ouder te zijn, dan moeten ze geen kinderbijslag meer krijgen voor nieuwe kinderen. Mensen die worden teruggeworpen op het absolute minimum zullen minder snel geneigd zijn nog meer kinderen in de wereld te zetten. Het kabinet moet bij wetgeving over probleemgezinnen niet te snel terugdeinzen voor de rechten en privacy van de ouders. Er moet worden gedacht vanuit het belang van het kind.”

Het kabinet moet bij wetgeving over probleemgezinnen niet te snel terugdeinzen voor de rechten en privacy van de ouders

Het extra geld dat het kabinet uittrekt voor kwetsbare gezinnen is volgens Van Dijk een goede investering voor de lange termijn omdat het in latere jaren veel geld gaat besparen. “Denk aan alle extra kosten die een probleemkind met zich meebrengt: bijscholing op school, medische zorg, hulp om van verslaving aan drugs of alcohol af te komen en als het tot ernstige geweldsdelicten komt hulp aan het slachtoffer en detentie van de dader. In de Verenigde Staten zijn tientallen programma’s voor bijvoorbeeld ondersteuning van alleenstaande moeders. Verpleegsters gaan al voor de geboorte op bezoek bij alleenstaande moeders. Ze begeleiden hen om gezond te leven, leren hen om hun kindje te verzorgen en zo meer. Ik ben in Washington zelf in een zwarte wijk bij zo’n project geweest. Rotterdam

met zijn vele alleenstaande tienermoeders zou het model zo kunnen kopiëren. Het is een bewezen preventiemiddel.”

Kanttekeningen

“De bestuurlijke mantra dat de gemeenten zelf wijs genoeg zijn om te weten hoe ze criminaliteit moeten aanpakken, is bewezen onjuist”

Bij het aangekondigde offensief van het kabinet om van ‘problemenwijken prachtwijken te maken’, plaats Van Dijk een aantal kanttekeningen, omdat al twintig jaar wordt geprobeerd achterstandswijken op te kalefateren zonder merkbaar resultaat. “Er moet een duidelijke doelstelling zijn om de probleemwijken op te knappen met daaraan gekoppeld een evaluatie of de doelstelling van grotere veiligheid is gehaald. Anders verdwijnen de miljoenen euro in een diep gat. Bovendien moet de Rijksoverheid de fondsen zelf bewaken want anders gaan de gemeenten het besteden aan leuke dingen voor leuke mensen. De bestuurlijke mantra dat de gemeenten zelf wijs genoeg zijn om te weten hoe ze criminaliteit moeten aanpakken, is bewezen onjuist. Een van de problemen is dat de burgemeester verantwoordelijk is voor de veiligheid, maar hij is niet gekozen en is afhankelijk van de steun van de wethouders in het college. Het is vaak heel moeilijk om het college mee te krijgen bij kostbare en impopulaire maatregelen. Vanuit Den Haag geleid beleid op het gebied van criminaliteitspreventie is een steun in de rug van de burgemeester tegenover de rest van het college. De burgers zijn er blij mee.”

Crime Science

Tot slot van het gesprek wijst Van Dijk nog op een initiatief in Engeland waarbij hij zelf betrokken is geweest en dat hij in Nederland ook graag van de grond zou zien komen, omdat hij ervan overtuigd is dat technologische innovatie een grotere rol zou moeten spelen bij criminaliteitspreventie. Het gaat om het Jill Dando Institute of Crime Science, dat is opgezet aan het University College London na de moord in april 1999 van de presentatrice Jill Dando van het tv-programma Crimewatch.

“In de huidige samenleving kunnen we er niet meer onderuit om innovatieve technieken te ontwikkelen om criminaliteit tegen te gaan”

“Het is een wetenschappelijk innovatiecentrum op het snijvlak van de ingenieurswetenschappen en criminologie. In de huidige samenleving kunnen we er niet meer onderuit om innovatieve technieken te ontwikkelen om criminaliteit tegen te gaan. Het zou iets zijn voor de universiteiten van Tilburg en Eindhoven of Leiden en Delft om een studie Crime Science in te stellen. Crime Science is de wetenschap die systematisch misdaadpatronen analyseert met het doel de gelegenheid die misdaad mogelijk maakt te elimineren. Het is een nieuwe insteek in de preventie van criminaliteit waarbij allerlei

wetenschappelijke disciplines samenkomen, zoals bouwkunde, scheikunde, statistiek, psychologie, rechten en noem maar op. Het gaat immers om zaken als de herinrichting van terrasjes om tasjevandalisme te voorkomen en het gebruik van identificatietechnieken om fraude te voorkomen. Een mooi voorbeeld zijn de geluidsdetectors in de binnenstad van Groningen. Dat is een Hollands crime science-product waarvoor een internationale markt bestaat.” <<

Geraadpleegde literatuur:

J.J.M. van Dijk, Het Abelsteken; over de etikettering van slachtoffers van criminaliteit.
Oratie uitgesproken op 24 november 2006 bij aanvaarding van het ambt van hoogleraar
Victimologie en Menselijke Veiligheid aan de Universiteit van Tilburg.